

Anmeldelser

Anders Pape Møller (red.): Nordjyllands fugle - deres yngleudbredelse og trækforhold. Medarbejdere: Poul Erik Sperling, Uffe Gjøøl Sørensen og Anders Pape Møller (372 sider, 8 fototavler, 723 figurer, talrige vignetter). Scandinavian Science Press Ltd., 1978. Pris kr. 168,30 indb.

Bogen om Nordjyllands fugle er blevet en diger sag på 372 sider, men når man i indledningen læser, hvordan den er blevet til, forstår man det bedre. Grundlaget består af ikke mindre end 250.000 iagttagelser, som er indsamlet af Nordjysk Ornithologisk Kartotek, hovedsageligt i årene 1960-74. Det er en præstation, at dette enorme materiale nu er gjort tilgængeligt for offentligheden, og bogen om Nordjyllands fugle er uden tvivl den mest grundige og omfattende lokalfaunabeskrivelse, der til dato er fremkommet i den danske ornithologiske litteratur.

Bogen indledes med nogle korte kapitler af almen karakter, f.eks. klima, geologi, hydrografi og topografi. De forskellige landskabstyper gennemgås en for en. Disse afsnit havde man gerne set væsentligt udvidet, med deres betydning for fuglenes udbredelse; nu forekommer disse vigtige dele skuffende kortfattede, som f.eks. i tilfældet Limfjordsvejlerne, der får en halv side. Hvad kunne der ikke skrives om fuglenes økologi i dette enestående naturområde, men økologien har i det hele taget ikke været forfatterens ærinde. Jeg tror ikke, ordet forekommer i bogen. Derefter følger - ligeledes korte - afsnit om fugletrækket over Nordjylland i relation til det sydlige Skandinavien, men det er sandt at sige ikke meget, man får at vide herom. På en række kortskitser illustreres fuglenes »trækruter« forår og efterår. Disse kort er en vild forvirring af pile og forekommer ret overflødige; de er i bedste fald udtryk for en mærkelig gammeldags opfattelse af fugletrækket. Der er ikke ét ord om Skagen Fuglestation. Hvornår får vi den samlede beskrivelse af fugletrækket over Skagen, vi i så mange år har savnet? Et afsnit om den menneskelige aktivitets betydning for fuglene kan siges at gælde hele landet. Dernæst et meget nyttigt afsnit om ornitologiens historie i Nordjylland.

Ikke mindre end 4/5 af teksten er helliget artsbeskrivelserne, der følger Peters i systematik og rækkefølge. Det er på disse beskrivelser, forfatterne har lagt hovedvægten. Der er gået særdeles grundigt til værks, måske nok lidt vel meget, når man f.eks. medtager arter som Tophejre, Gærdeværling, Pile-

værling og Sibirisk Rørspurv. Hvorfor bruge tryksvæerte til at fortælle, at disse arter ikke er forekommet med sikkerhed? Når man tillige bringer arter som Chile Flamingo, Indisk Gås, Mandarinand, Undulat, Nymfeparakit og Risfugl, så er grundigheden vist gået for vidt. Hver artsbeskrivelse følger et fast skema: Status, yngleudbredelse, træk, bestandsændringer og evt. bemærkninger. Ved langt de fleste arter findes et eller flere kort, der viser yngleudbredelse, forårstræk og efterårstræk. M.h.t. førstnævnte kort, så skal man passe på ikke at tro, at kortet viser den aktuelle udbredelse, hvad det sjældent gør, snarere viser kortene det samlede antal ynglefund i perioden 1960-74. Der er flere tilfælde af uoverensstemmelse mellem kort og tekst. Hos Storken viser kortet 16 prikker, mens teksten nævner 4 par. Hos Hvidbrystet Præstekrave er der over 20 redefund på kortet, men i teksten står der 10-12 par. På kortet for Engsnarre kan man tælle over 40 par, men af teksten fremgår det, at der kun er 2 sikre ynglefund. På kortet for Vagtel kan man finde mere end 50 prikker, men teksten siger: »ingen sikre ynglefund 1960-74«. I Hedeøgens tilfælde er der tre kort, der viser den historiske udvikling 1921-59, og på kortet »yngleudbredelse« kan man tælle mindst 8 redefund, men i teksten står der, at arten ikke længere yngler i Nordjylland. Det er jo højst forvirrende, og disse kort over »yngleudbredelse« burde have haft en anden betegnelse, f.eks. samlede antal iagttagelser i yngletiden 1960-74. Af samme grund er der mange tilfælde af uoverensstemmelse mellem Atlas-bogens kort og nærværende. Naturligt nok er der i langt de fleste tilfælde flere prikker på kortene i denne bog, det gælder f.eks. arter som Lille Lappedykker, Gråstrubet Lappedykker, Stork, Knopsvane, Skeand, Stormmåge, Grønsisken m.m. fl. I Gråandens tilfælde er der dog flere ynglefund i Atlas-bogen, hvorfor mon? Den samme type kort er brugt til at vise »forårstræk« og »efterårstræk«, men disse kort viser vel i virkeligheden først og fremmest, hvor den pågældende art er blevet observeret i den pågældende årstid. Når man f.eks. på kortet »forårstræk« hos Duehøgen ser et utal af prikker over hele landsdelen, skal man altså ikke regne med, at alle disse fugle har været på træk, men simpelthen, at her har man iagttaget Duehøg om foråret. Igen ville en anden betegnelse på kortet være at foretrække.

For næsten alle arter er antallet af iagttagelser gennem året illustreret ved et histogram. Det må have været et kæmpearbejde at udarbejde alle disse histogrammer, der har fået en korrekt betegnelse, nemlig »observationsfordeling«. Man kan altså ikke på forhånd regne med, at histogrammet viser artens forekomst året igennem, i så fald skulle Sanglærken ikke forekomme i Nordjylland mellem maj og september. På den anden side er det oplagt, at histogrammet giver et godt fingerpeg om forekomststidspunkt og -antal. Det er dog klart, at man burde have valgt 10-dages perioder i stedet for 5-dages, som

materialet slet ikke kan bære. Prøv blot at se på Knarandens histogram, for at nævne et enkelt eksempel, men det er galt næsten overalt. I de tilfælde, hvor det samlede antal jagttagelser er under 50 fugle, burde man have undladt histogrammerne, det gælder arterne Nordisk Lappedykker, Sort Stork, Sort Glente, Thorshane, Lille Kjove, Sortrygget Vipstjert, Rødstrubet Piber, Rødtoppet Fuglekonge og Gulirisk. Forfatterne har ikke gjort det let for læseren ved udarbejdelsen af histogrammerne, idet den skalaenhed, der er brugt, veksler helt utroligt meget fra art til art. Sandt nok er det ikke muligt at bruge samme enhed overalt, men kunne man da ikke have *tilstræbt* samme skalaenhed for de arter, man naturligt vil sammenligne. Hos Fuglekongen er enheden = 380 fugle, mens den hos Rødtoppet er = 1; ikke underligt at sidstnævntes histogram er tre gange så stort som Fuglekongens. Hos Sydlig Halemejsje er enheden = 6 fugle, mens den hos Nordlig H. = 29 fugle. Det kunne godt være gjort fikser.

Trods disse forbehold skal det fremhæves, at kortene og histogrammerne er overordentlig værdifulde, og der kan læses mange interessante detaljer ud af dem. F.eks. fældepladser hos Toppet Lappedykker, forskel på forårs- og efterårsforekomst hos Pibesvane. Hvor mange vidste, at Mørkbuget Knortegås kulminerer i september-oktober, men Lysbuget først i december? (Men pas igen på skalaenhederne!). Disse tal må vel - trods de førnævnte forbehold - afspejle den reelle situation. Det er også påfaldende, at Hvinand og Sortand har langt større kulminationer om foråret end om efteråret, mens det modsatte er tilfældet hos Fløjlsand.

Et godt udtryk for den store grundighed, nordjyderne har lagt for dagen, er den lange liste af ynglefugle, hvor man har kunnet sætte tal på bestanden. Det er imponerende, at vi i bogen kan læse f.eks. følgende tal på nordjyske ynglefugle: Rødben 850 par, Tinksmed 12 par, Fjordterne 280, Skovhornugle 600, Natravn 100, Isflugl 15, Vendehals 40, Grønspætte 120, Stor Flagspætte 600, Toplærke 210, Hedelærke 60, Digesvale 2.500, Bjergvipstjert 12, Markpiber 15, Rødstjert 80, Bynkeflugl 900, Stenpikker 110, Sjagger 80, Misteldrossel 90, Broget Fluesnapper 50, Kærnebider 150 og Råge 3.700.

Der er naturligvis utallige enkeltheder i teksten, som vil vække opmærksomhed og diskussion; her skal blot nævnes nogle få, som undertegnede faldt over. Om Lærkefalken angives en bestand på 2-5 par, hvilket er glædeligt og flere end jeg havde ventet. Islandsk Rødben får en helt selvstændig behandling med ankomst-, afrejse- og kulminationsdatoer, men det fremgår ikke, hvordan observatørerne har adskilt dem fra alm. Rødben, og et forbehold havde nok været rimeligt. Såfremt de ovenfor nævnte 280 par Fjordterner holder stik, betyder det, at Nordjylland huser $\frac{3}{4}$ af de danske Fjordterner, idet et nyt manuskript fra Ternegruppen afslører, at den samlede danske bestand er helt nede på 400 par - et foruroligende lavt tal. Om Rødrygget

Tornskade får vi den overraskende oplysning, at »i perioden 1960-74 er antallet af ynglepar tiltaget markant i Nordjylland«. Dette er i direkte modstrid med Atlas-bogen og den nye danske fugleliste.

»Nordjyllands fugle« er faunistisk så det batter - knastør men solid. Der er ikke gjort noget forsøg på at henvende sig til et bredere publikum end de rene faunistikere, som det f.eks. skete i »Bornholms fugle« (anm. i DOFT 67: 150-151, 1973), og den der forventer nogle avancerede og inspirerende økologiske analyser som i »Die Vogelwelt Schleswig-Holsteins« (anm. i DOFT 72: 72, 1978), vil blive skuffet. Bogen vil nok aldrig blive en best-seller, dertil er sigtet for snævert. Men det er redeligt og grundigt arbejde, og de nordjyske ornitologer fortjener anerkendelse for det enorme arbejde, der er lagt i bogen. Den er vidnesbyrd om en enestående ornitologisk aktivitet, som vel næppe nogen anden landsdel kan opvise magen til. Lad os håbe, at arbejdet fortsætter. Bogen vil være en uundværlig kilde for fremtidige ornitologiske undersøgelser i hele landet, og dens værdi vil utvivlsomt holde sig i mange år.

Forlaget har gjort et smukt arbejde. At fotografierne af karakteristiske landskaber alle er faldet lidt mørke ud skal ikke bebrejdes forfatterne eller forlaget; undertegnede ved kun alt for vel af egen erfaring, at man som kunde hos trykkerierne i dag er prisgivet trykkeriets omhu med hensyn til at reproducere selv perfekte billeder. Papir, sats og indbinding er udmærket, så forlaget kan være tilfreds. Men mon ikke DOF-salg kunne have gjort det lige så godt? Til slut skal blot nævnes, at der er meget få trykfejl, de fleste i litteraturlisten, hvor der ærgreligt nok savnes adskillige referencer, hvilket kun bekræfter en redaktørs erfaring: Folk gider ikke læse korrektur på deres litteraturlister.

BPN

Pelle Andersen-Harild: Knopsvanen. (96 sider, talrige fotos og stregtegninger). Illustreret af Jon Fjeldså. Skarv's ornithologiske serie. Skarv Naturforlag 1978. Pris kr. 44,50.

På bagsiden af bogen står, at forfatterne til Skarv's ornithologiske serie »har gennem mangeårige studier opnået et indgående kendskab til de fugle, som de skriver om«. Denne kvalitetskontrol kan bogen om Knopsvanen med rette smykke sig med. Forfatteren har mere end nogen anden specialiseret sig i Knopsvanen. Få arter er blevet ringmærket så intensivt gennem så mange år og få ringmærkningsmaterialer er så spændende som svanernes lige nu, hvor en meget stor del af bestanden er mærket. Det er nu, der kan foretages spændende populationsdynamiske analyser.

Pelle Andersen-Harild har endnu inden disse data er endelig bearbejdede og videregivet via fag-

tidsskrifter, valgt at skrive en populær bog med omtale af de foreløbige resultater. Det har givet en vældig spændende og smuk bog med masser af inspirerende oplysninger om den kendte og i visse omgivelser hadede fugl. Først og fremmest er det en meget personlig bog, hvor forfatterens årlange arbejde med arten har stået i forgrunden. Det er tydeligt, at det har været svært at frasortere oplysningerne.

Der mangler ikke de obligatoriske oplysninger om udbredelse, udseende o.s.v., men hvad der bærer bogen er en behandling af svanen i det økologiske system. Vi får en god behandling af populationsdynamiske forhold som dødelighed og afsnitene om føde og fældning er også stærke. Omend der efter min mening er lidt rod i dispositionen, ender bogen op med at analysere hvad der bestemmer antallet af svaner. Det er nok her, at bogens alvorligste svaghed ligger. Fremfor at dykke konkret ned i årsagerne, tager bogen blot en række eksempler op med øget forvirring til følge.

Der behandles en række problemer, som skal tages med ved en betragtning af dette vigtige spørgsmål, men ingen af dem får andet end en overfladisk behandling. Der gives et godt indblik i, hvad der skal til for at en svane kan overleve vinteren, men man hører intet om, hvad der skal til for at svanen kan gennemføre en ynglecycklus. Det er dog efter min mening en helt afgørende bestandsregulerende faktor, at de overlevende svaner kommer i en tilstrækkelig god kondition, til at de kan klare den store energibelastning, det er at lægge æg og udruge kuldet.

Bogen berører på denne måde så spændende ting, som jeg i kraft af en isoleret interesse i kolonisvanerne i Ringkøbing Fjord kunne tænke mig at sætte spørgsmål ved. F.eks. skrives der om fødekurrencen mellem svanen og blishønen, at svanerne ikke kan »gøre andet end lade Blishønsene være og se reservespisekammeret (til vinteren) forsvinde i deres maver.« Det er et referat af en tysk undersøgelse, men som det står, er det virkelig ikke så enkelt. Blishønsene har en meget varieret kost, men for en meget stor del flydende planter og planterester. Det vil være helt urealistisk at tro, at disse vil være til stede om vinteren - det vil være at overse mikroorganismernes helt dominerende rolle for omsætningen i en sø. Ligeledes vil jeg på flere planer angribe forfatterens syn på territorie-begrebet i forbindelse med kolonisvanerne. Bemærkninger som »et territorie oprettes først efter at ungerne er ført bort«, kræver en mere dybdegående analyse (jeg er uenig!), og man læser som interesseret i dette specialemne mellem linjerne at forfatteren selv er forvirret.

Det nævnte er bagateller i bogens sammenhæng. De ville dog have været elimineret såfremt den videnskabelige afhandling var kommet før den populære. Men det skal man ikke kimse af. Vi har fået en bog, der meget inspirerende behandler de fakto-

rer, der indvirker på svanerne. Forfatteren forstår at komme ud over de gamle oplysninger som antal, udbredelse m.v. Han formår at sætte dem i relation til hinanden og til andre økologiske forhold på en medrivende måde.

Midt i det hele beskrives i dagbogsform et år for en svanebestand. Det er dog mere en beskrivelse af forfatterens egen årstidsbestemte interesse i arten. Denne side af sagen glemmes ofte af forfattere til populærbøger om fugle, nemlig at få personen bagved frem. Dette afsnit af bogen sikrer, at læseren får fornemmelsen af at naturen ikke blot er et museum, men fyldt med levende organismer, som skal overleve sammen med os. Visse steder går det dog for vidt, som under beskrivelsen af kolonisvaner. Kommentaren til at de gamle svaner bliver mere aggressive overfor mennesker når æggene klækkes, er: »Ringmærkerens chancer øges!« Denne og lignende bemærkninger er uheldige, når man skal præge fugleinteresseredes holdning til naturen.

Det er en utrolig smuk bog. Den er fyldt med tegninger og skitser udført af Jon Fjelds samt en væld af fotos. De mange illustrationer kunne overtage interessen for bogen hvis det ikke var fordi man bliver revet med af teksten i de mange interessante oplysninger, forfatteren har gjort levende.

Bogen henvender sig til alle, men de, der vil få mest ud af den er nok de ornitologer, der er ved at finde ud af, at ornitologi ikke er blot og bar artsregistrering.

Jörn Eskildsen

Holger Nielsen og Henning Skov: Peter Wilken Heiberg: Et hundredårsminde. (63 pp., 12 fotos). Sparekassen Thy, Thisted. Pris:

Lægen og naturkenderen P. W. Heiberg omtales nøjere i dette lille hæfte. Den lægelige side af sagen står Holger Nielsen for. Dette skal ikke kommenteres her. P. W. Heiberg er især kendt i ornitologkredse for sin lille lokalfauna »Thylands fugle« fra 1886. Bortset fra at der omtales enkelte uddrag og anekdotiske episoder i denne bog, så er det ornitologiske indhold sparsomt. En mere udførlig vurdering af Heibergs ornitologiske virksomhed ville være ønskelig. F.eks. er nogle af hans ynglebiologiske iagttagelser fra »Thylands fugle« enestående i dansk litteratur på daværende tidspunkt på samme måde som beskrivelsen af Kragers adfærd ved knusning af muslinger. Bogen får ingen stor udbredelse i ornitologkredse; måske har den en chance på det lokale plan.

I modsætning til f.eks. Mellemeuropa og Estland har vi i Danmark ingen biografisk håndbog over danske ornitologer. I DOFs første år var der en del skrivelser i tidsskriftet om dansk ornitologisk historie. En sammenfattende beskrivelse med biografier i stil med Gebhardts trebindsværk om Mellemeuro-

pas ornitologer i Journal für Ornithologie ville være ønskelig. En sådan oversigt kunne evt. forfattes af nogle af foreningens ældre medlemmer, der har fulgt udviklingen i de sidste 50 år. Her tænker jeg specielt på Bernt Løppenthin og Finn Salomonsen.

Anders Pape Møller

Paul A. Johnsgard: Ducks, Geese, and Swans of the World. (404 sider, 59 farvefotos, mange stregtegninger og kort.) University of Nebraska Press, Lincoln og London, 1978. Pris 43,75 US \$.

Andefuglene er en af de fuglegrupper, som har været genstand for den mest intensive forskning i de sidste par årtier, og især studier af økologi og bestandsforhold i relation til conservation problemer har været i forgrunden. Et naturligt resultat heraf har været udgivelsen af en række håndbøger i de aller seneste år, og flere af disse har været anmeldt her i tidsskriftet. Paul A. Johnsgard har i en år-række beskæftiget sig med andefugle, især deres systematiske forhold og adfærd, og han har tidligere udgivet flere bøger: Handbook of Waterfowl Behaviour (1965), Waterfowl: Their biology and natural history (1968), Song of the north wind: A story of the snow goose (1974), og Waterfowl of North America (1975). Ducks, Geese and Swans of the World er ligesom forgængerne en fortræffelig håndbog, som gennemgår alle verdens andefugle og summerer den eksisterende viden. For hver art beskrives underarter og udbredelse, mål og vægt, udseende og feltkendetegn, levesteder og føde, social adfærd, ynglebiologi, status, og systematiske relationer til andre arter. Teksten er selvsagt koncentreret og kortfattet, men den synes at medtage en betydelig del af de relevante oplysninger, som man kan forvente i en håndbog af denne art. Døg forekommer afsnittene om status (bestandenes størrelse m.v.) alt for kortfattede, og forfatteren har i for ringe grad udnyttet resultaterne f.eks. af de sidste 10-15 års studier af Europas andefuglebestande. Ved at benytte andre håndbøger som kilde, og ikke de originale afhandlinger, fremkommer der visse steder unøjagtigheder. For hver art er udbredelsen illustreret med gode kort. Forfatteren har selv illustreret bogen med stregtegninger og farvefotografier. Mange af de små vignetter er nydelige, men mange af tegningerne af fugle i hel figur, især de flyvende fugle, forkommer anmelderen dårlige og dystre. I betragtning af, at farvefotografierne i de fleste tilfælde er af fugle i fangenskab, kunne man i et moderne værk have forventet bedre kvalitet, både m.h.t. skarphed, belysning og farvetryk. Uanset disse indvendinger må bogen, især hvad teksten angår, siges at være en værdifuld håndbog for andefuglenes venner.

Anders Holm Joensen

Francois Haverschmidt: Die Trauerseeschwalbe. (74 pp., 4 kort, 22 fotos, 1 tabel). A. Ziemsen, Wittenberg Lutherstadt, 1978. - Neue Brehm-Bücherei, nr. 508. DDR M 6,50.

For en række af vore mest truede fuglearter mangler der i stor udstrækning viden. Ofte er denne spredt så meget, så der ikke umiddelbart eksisterer mulighed for at gå i gang med omfattende pleje- og beskyttelsesforanstaltninger. En af disse arter er Sortterneen, og det er forfatterens håb, at denne lille bog må føre til omfattende arbejde for at redde arten.

De fleste aspekter af artens biologi omtales på baggrund af forfatterens egne observationer på ynglepladser i Holland og i vinterkvartererne (for den nordamerikanske form) i Surinam, Sydamerika suppleret med litteraturoplysninger. En oversigt over de europæiske genmeldinger er i høj grad påskønnelsesværdig.

Artens bestandsniveau i forskellige europæiske lande omtales, ofte med meget optimistiske skøn. F.eks. 200 par i Danmark og 2-300 par i Sverige. Anvendelse af ældre kilder betyder en kraftig overvurdering af flere landes bestande. Selvom jeg ikke vil efterlyse sortsyn, så er tilbagegangen dårligt eller slet ikke dokumenteret. Fra Danmark omtales undersøgelser af Petersen (1951) og Tåning (1921) slet ikke! Villesens (1974) optællinger fra Thy er heller ikke nævnt. En nærmere beskrivelse af tilbagegangen kunne sætte det nuværende bestandsniveau i perspektiv.

Et gennemgående tema er påvisningen af de manglende huller i vores viden om arten. Dette er ikke (desværre) et gennemgående tema i denne serie. I hvilken alder begynder Sortterneen at yngle, hvordan forholder det sig hos arten med trofasthed imod gamle ynglesteder, hvilke biotoper foretrakkes fremfor andre, er store forsamlinger af rastende fugle i træktidene begunstiget af specielle fødeemner og i givet fald hvilke, osv, osv.

Forfatteren omtaler heldige forsøg med at lave kunstige ynglepladser på måtter af tagrør anbragt ovenpå luftfyldte plastikrør. Ville det ikke være en idé for f.eks. DOF-salg at støtte omfattende opsætning af sådanne ynglesteder i vestjyske søer og i Thy? Ligeledes slår forfatteren til lyd for, at ynglepladserne beskyttes mod al færdsel fra nysgerrige, lystfiskere m.fl.

For at hjælpe de truede mågefuglearter foreslår Haverschmidt endelig, at der under IWRB (International Waterfowl Research Bureau) oprettes en afdeling for mågefugle til koordinering af det internationale beskyttelsesarbejde for arter som Sortterne, Hvidskægget Terne, Hvidvinget Terne, Dværgmåge, Tyndnæbbet Måge m.fl. Gid dette arbejde snarest må komme i gang! Forfatteren har ydet et vægtigt bidrag til beskyttelsen af én af disse arter.

Anders Pape Møller